15· Տեղւոյս չեն հայիր այն վիպագրչական եւ նոյն կարգի յատկացուցիչները, որոնք որուած են անձնանուններու, այսպէս Սահակ Զայնող, Պետրոս երկաթի, Յովսէփ կաթիճ, Սահեփանոս Ասողնիկ, Սահփ· երկայն, Յովհ· Արջուկ, Թորոս Ռօսլին (1262), Սա· Նատեր եւ նմաններ:

Հ· Ն· Ա·

ՄԵՀՈՒԱՆ ՀՈՒՆՁԵՐԸ ՀԵՑԵՓԻՏԵՊԱՆ ԸՍՊԵՐԻՆՃԻ ՎԸՐՑ

† ԱՒԵՏԻՍ ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

Հայ գրականութեան անդաստանին վրայ խոնարհեցաւ ծառ մ'ալ բարձրաբերձ, պըտղալից եւ մրգաշատ, որուն կենսունակ արդիւնքներէն ծծած էին անցեալ եւ ներկայ սերունդները անյագօրէն անունդ ոգեպարար եւ մառգուարճ, եւ պիտի վայելեն եկող սերունդները նոյնքան հոգեմտալ:

Աւետիս Ահարոնեան ծնած է 30 յունուար 1866 Իզմիրի մերձակայ Իգդիրմաա գիւղը Սուրմալի գաւառի մէջ: Իր ուսանելց կրթական ընթացքը կատարեց Էջմիածին Գէորգեան ճեմարանը (1881—1886)· յաջորդ 10 տարիներուն գործեց ուսուցչական աստիճանի վրայ Իգդիր, Նոր-Բայազիտ եւ այլ վայրեր: 1898—1901 հետեւեցաւ Լոզանի Համալսարանի մէջ պատմափիլիսոփայական բաժնին. ապա տարի մը (1901) Պարիս, Սորբոնի մէջ գրական բաժնի: Վերադարձաւ Տիգրիս (1902) աշխատակցելու Աբասխանեանի «Մուրճ» ամսագրին (1902—1905): Ան դարձեալ Եւրոպա է 1905—1906 տարիներուն: Վերադարձին կը կարգուի տեսուչ Ներսիսեան Դպրոցի (1907—1909): Այնուհետեւ մինչեւ 1923 ապրեցաւ Ահարոնեան միջամուխ քաղաքային եւ քաղաքական գործերու: Ան արդէն Պարիս հաստատուած էր: 1923ին նուիրուեցաւ միւսանգամ գրական աշխատանքներու· այս տասնամեայ գրական բեղուն գործունէութիւնը յանկարծ ընդհատեց դժբախտ կաթուած մը (11 փետրուար 1934 ի Մարսէյլ), որ անգործութեան դատապարտեց իր գրիչը 14 տարի: Վախճանեցաւ Աւետիս Ահարոնեան տասնոյս ապրիլ 20ին ի Մարսէյլ, իր գրական գործունէութեան 60 ամեակին եւ կեանքի 82 ամեայ հասակին:

Ա· Ահարոնեան հայ նորագոյն գրականութեան համար հանդիսացաւ ականաւոր դէմք մը իր բազմաթիւ գրական ստեղծագործութիւններով:

Իր գրական գործունէութեան առաջին 30 տարիները կ'իյնային այն շրջանին, երբ Տաճկահայաստանի ազատագրութեան շարժումը հրատապ փուլի մէջ էր: Սահմանի այն կողմէն սկսած էին հարստահարուածները փախստեամբ ապաստան փնտռել Կովկաս, անօթի եւ ծարաւ, բորկի եւ գրգիլքներու մէջ: Այդ փախստականներէն մաս մը Իգդիրէն կ'անցնէր: Ահարոնեան հայրենասէր եւ տէր զգայուն սրտի, արցունքը ականդիքին, իր գրական առաջին փորձերն նուիրեց այդ հայ տառապանքի եւ հայ վշտի ողբերգութեան: Երգեց ոչ միայն հայ ժողովուրդի կրած աղէտը, այլ եւ սիրտ դրաւ իր երգերուն մէջ, չարժելու կարեկցութիւն թշուառներու հանդէպ:

Այս տեղ կանգ չառաւ: Բարձրացուց բողբի ձայն. ինքնին անցաւ մարտիկներու շարքը, պայքարելու համար հայ դատի համար: Ահարոնեան ունէր չնորհքը ոչ միայն դեղեցիկ գրելու, այլ եւ հռետորաբար խօսելու:

Տեսաւ Եւրոպա, շրջեցաւ Զուիցերիա, Իտալիա եւ Գաղղիա, Գերմանիա եւ Աւստրիա, ուսումնասիրեց արեւմտեան մշակոյթի լուսաւոր եւ ստուերոտ էջերը, եւ նկարչի վրձինով պատկերացուց իր ճանապարհորդական յուշերը: Երգեց իր կարգին հայրենի մշակոյթի պայծառ դէմքերը եւ պատմեց իր կեանքի ասպարէզէն ուրախ եւ տխուր դրուագներ:

Ներքաշեակ արուեստագէտ էր Ահարոնեան, դասական ոճի սիրահար: Արտայայտուեցաւ պարզ, ամէնուն դիւրընկալ ոճով, եւ գտաւ լայն շրջանակի մէջ հիացողներ: Ունէր նա իր տրամադրութեան տակ ճկուն լեզու, հարուստ բառամթերք, ստեղծագործ միտք, զգայուն սիրտ, խորաթափանց տեսութիւն, հռետորական թռիչք, դիւրաստարբիչ, հայ եւ օտար կեանքէն բազմազան տպաւորութիւններ, որոնք ձեռն ի ձեռն դաչնաւոր, տուին անոր ստեղծագործութիւններուն ձիւ եւ բովանդակութիւն, լայն եւ գոյն, տեսք եւ հմայք, մէկ խօսքով ներդաչնակ կառուցուածք:

Պիտի չուզեմ թուել հոս մի առ մի այն մանր պատմուածքները, գողտրիկ պատկերները, վիպական եւ ուղեգրական հատորները, պատմական դրուագներն եւ նմանները, որոնց համազրական ժողովածոյքը ճեռնարկած է, գովելի չանասիրութեամբ, հանդուցեալի ժառանգը, Վարդգէս Ահարոնեան, հրատարակել, եւ արդէն լոյս տեսած են Ա· եւ Դ· հատորները: Բայց տեղս կը պահանջէ յիշել գոնէ «Արեւելեան լոյսը Հայոց հանդէպ» եւ աշխարհումբ», «Աւարայրի ոգեկոչումը» եւ յատկապէս «Հռո կինը» (Տփղիս 1897), ուր ազգագրական տեսակէտով կը նկարագրէ հայ գեղջուկ կինը իր ընտանեկան եւ ընկերային կեանքի մէջ:

Անտարակոյս ուրիշ պայմաններու մէջ աւելի ճոխ պիտի ըլլար թիւը այն ստեղծագործութիւններու, զորոնք տուաւ Ահարոնեան: Բայց նա չուզեց ապրիլ միայն հայ գրականութեան համար, այլ նաեւ հայ ժողովուրդի համար: Եւ պիտի մնայ իր անունը անմոռաց թէ' հայ գրականութեան եւ թէ' հայ ժողովուրդի ծոցին մէջ:

Եւ մենք երբ կը յայտնենք մեր ցաւը հայ բանաստեղծի եւ հայ Գործիչի մահուան առիթով, չենք կրնար չարտայայտել մեր խոր բին ցաւակցութիւնը Հանգուցեալի վշտահար Տիկնոջ Տ· Նուարդ Ահարոնեանի եւ իր որդւոյն Պր· Վարդգէս Ահարոնեանի:

Հ· Ն· Ա·

Resumé.

P. N. Akinian: **Der Ursprung des gotischen Alphabets.** Ist der Erfinder Wulfila, Chorbischof der Goten, oder Maschtotz, Chorbischof der Armenier? Ein Versuch zur Klärung der Frage. I. S. 321—341.

Der hl. Maschtoz, der im Jahre 408 für die armenische und um 416 für die georgische Sprache Alphabete erfunden und damit die Grundsteine zur Förderung der Literatur der beiden Nationen gelegt hatte, bereiste um 420 Römisch-Armenien (nach der Einteilung vom Jahre 385) mit dem Zwecke, die nationale Literatur zu verbreiten. Anatolius, dux militum per orientem, unterbreitete sein Vorhaben dem Kaiser. Darauf wurde Maschtoz als kaiserlicher Gast nach Kpl eingeladen. Er erreichte die Residenzstadt in Begleitung Ginth's, Bischof von Derdschan, und wurde vom Hof und Kirche als Erleuchter der nördlichen Gegenden herzlichst empfangen. Kaiser Theodosius II. kam seinem Verlangen in allen Punkten entgegen. Nach Ostern kehrte er nach Römisch-Armenien zurück. Auf Staatskosten eröffnete er Schulen, sammelte junge Armenier um sich und begann mit dem Unterricht. Koriun, der Zeitgenosse und Schüler des Meisters, der uns diese Einzelheiten berichtet, bringt unerwartet auch einen Passus, als ob er es bis dahin vernachlässigt hätte, darüber an geeigneter Stelle zu berichten. Dieser Passus lautet: „Um jene Zeit herum kam zu ihm ein Priester Aluane nach der Nation, namens Beniamin. Und er erforschte die barbarischen Worte der aluaneischen Sprache, fertigte dann Schriftzeichen an nach seiner von obenher geschenkten kunstfertigen Begabung. Und durch die Gnade Christi gelang es ihm (die Schriftzeichen nach der Reihe) zu ordnen, (mit Namen) festzusetzen und (deren arithmetischen Werte) abzuwiegen."

Woher kam Beniamin und in wessen Auftrag? Wenn er ein Aluane und seine Landsprache aluanisch war, so sollte seine christliche Gemeinde ihre Niederlassung im Lande der Aluanen, d. h. in Albanien, haben. Um 420 war Arsuales König von Albanien und Bischof Moses das kirchliche Oberhaupt. Um 415 besuchte Maschtoz Albanien und im Einvernehmen mit dem König und dem Bischof führte er dort das armenische Alphabet und die armenische Literatur ein. Albanien im weiteren Sinne erstreckte sich bis zum kaspischen Tor und bis zur Küste, bewohnt von zahlreichen Stämmen mit 26 Sprachen. Das Kulturzentrum des Landes aber, Albanien im engeren Sinne, bestand aus den Provinzen Ardzach und Uti, welche 400 Jahre hindurch Teile Groß-Armeniens und wie dieses christianisiert waren (im Jahre 218) und sprachlich und kulturell mit ihm innig angeknüpft erst im Jahre 297 politisch an Albanien abgetreten wurden. „Albanien" galt nur als eine geographische Bezeichnung, ein albanisches Volk existierte nicht (S. 328—333). Nach dieser Auffassung konnte Beniamin weder aus Albanien noch im Auftrag des albanischen Königs bzw. Bischofs zu Maschtoz gekommen sein. Daher hat Moses Chorenazi (um 850) die fragliche Stelle in dem Sinne verdreht, daß Beniamin von Maschtoz selbst berufen als Dolmetscher aus Siunik' kam, um dem Meister bei seiner Bemühung um ein Alphabet für die g a r g a r i s c h e Sprache beizustehen. Die Gargaren traten in Albanien als ein mächtiger Volksstamm erst im 8. oder 9. Jahrhundert hervor (S. 324—328).

Dieser Passus bei Koriun hat manche Gelehrten zur Suche nach „aluanischen" Schriftzeichen angeregt. Im Jahre 1838 teilte E. Boré der französischen Akademie mit, daß er in einer Handschrift zu Edschmiatsin das verlorene albanische

© National Library of Armenia